

УДК 332.133

## СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА

*О.М.Політуха, аспірант*

*Миколаївський державний гуманітарний університет ім.П.Могили*

*У даній статті здійснено оцінку сучасного стану використання основних факторів розвитку вітчизняного зерновиробництва. Досліджено динаміку провідних факторів у тривалій ретроспективі та надано кількісну оцінку взаємного впливу найактуальніших факторів.*

*В данній статті проведена оцінка сучасного стану використання основних факторів розвитку вітчизняного зерновиробництва. Досліджено динаміку провідних факторів у тривалій ретроспективі та надано кількісну оцінку взаємного впливу найактуальніших факторів.*

Функціонування зерновиробництва та його розвиток відіграє ключову роль у гарантуванні продовольчої безпеки країни та її економічного зростання. Вчені визначають місце зернового господарства в економіці як чільне у II сфері АПК [1]. М.Г.Лобас називає виробництво зерна “фінансовим фундаментом аграрних

підприємств” [3].

Отже, багатоаспектна проблема підвищення ефективності розвитку зерновиробництва в ринкових умовах є вельми актуальною і безпосередньо пов’язана з пріоритетними завданнями економічної науки та аграрної політики держави за сучасних умов.

У даній статті використано літературу, в якій розглянуто окремі чинники впливу на розвиток зерновиробництва у контексті загальної проблематики економічного зростання, міжгалузевих відносин та дослідження глобальних тенденцій у сільському господарстві. Різним аспектам досліджуваної проблеми присвячено наукові розробки багатьох вчених, зокрема вітчизняних: П.Т.Саблука, М.Г.Лобаса, А.С.Лисецького, Л.О.Мармуль, М.Ю.Куліша, І.І.Червена, Л.Г.Шморгун та інших учених-економістів. Потребують подальшого комплексного дослідження сучасні тенденції у використанні основних факторів розвитку саме зерновиробництва, а також динаміка їх взаємодії.

Мета дослідження — оцінка сучасного стану використання основних факторів розвитку вітчизняного зерновиробництва. Поставлена мета зумовила такі завдання дослідження: 1) зробити ретроспективний аналіз динаміки провідних факторів впливу на розвиток зерновиробництва; 2) дати кількісну оцінку взаємного впливу найактуальніших факторів.

Миколаївська область традиційно характеризується розвитком зерновиробництвом; посівна площа зернових у більшість років перебуває на рівні 700-900 тис. га, становлячи понад 60% загальної площі посівів по області. Частка області у валовому зборі зерна по Україні щороку стабільно складає 4-6%. За виробництвом зерна С.М.Чмирь, І.В.Шейн, Ф.А.Іванов визначають Миколаївську область як “провідний регіон України” [4].

Основними принциповими шляхами збільшення валових зборів зернових є збільшення площі посівів цих культур та комплексні заходи з підвищення їх врожайності. В економічній теорії збільшення площі посівів звичайно розглядається як екстенсивний спосіб розвитку зерновиробництва, тоді як інтенсивний його розвиток пе-

редбачає заходи щодо збільшення врожайності зернових. Співвідношення між екстенсивними та інтенсивними джерелами динаміки валових зборів зерна протягом останніх 20 років можна охарактеризувати за допомогою факторного аналізу цього показника. Графічне зображення результатів проведених розрахунків подано на рис. 1.

Економічна ефективність функціонування зерновиробництва у Миколаївській області характеризується показниками, що наведено нижче (табл. 1).

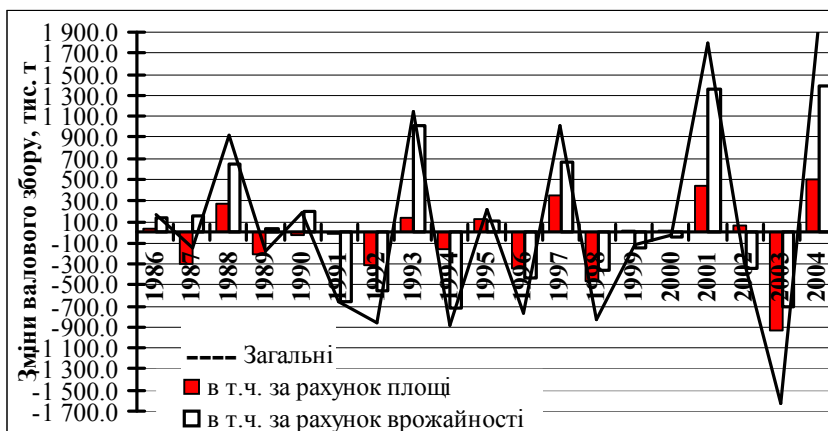


Рис. 1. Екстенсивна та інтенсивна складові динаміки валових зборів зернових у 1986-2004 рр.

Дані табл. 1 свідчать про досить суперечливі тенденції у зерновиробництві Миколаївської області у другій половині 1990-х років. З одного боку, протягом розглянутого періоду абсолютні та питомі вартісні показники виробництва зерна поступово зростали; з іншого, слід врахувати, що це зростання значною мірою зумовлене збільшенням частки зернових у структурі рослинництва (яка зроста удвічі), а подвоєння питомого показника вартості зернових на 1 га посівної площі зумовлене здебільшого підвищенням реалізаційних цін, а не врожайності.

Таблиця 1

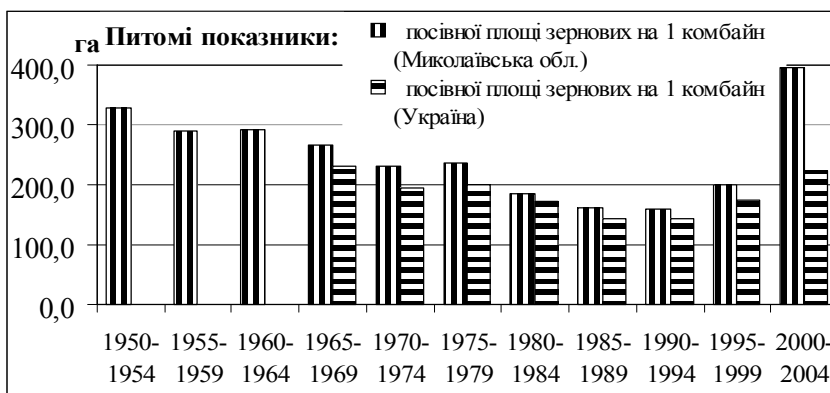
## Показники економічної ефективності зерновиробництва на Миколаївщині

Показники	Роки					
	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Виробництво зернових, млн. грн.	397,2	398,8	1158	1035,4	349,3	1140,4
Частка зернових культур у продукції рослинництва, %	31,2	45,2	72,8	70,8	37,9	66,6
Виробництво зернових на 1 га посівної площі, тис. грн.	535,1	555,1	1221	1065,5	520,5	1175,2
Урожайність зернових, ц/га	22,9	14,7	29,5	25,8	13,8	28,4
Середня врожайність зернових (за методом "ковзного десятиріччя"), ц/га	27,2	21,9	22,4	23,3	21,4	22,4
Рівень рентабельності від реалізації зернових культур, %	100,3	42,4	43,4	15,4	38,1	15,8

Річні показники врожайності зернових не виявили стійкої тенденції, що пояснюється коливаннями погодних умов, але уявлення про довгострокові тенденції у врожайності можна одержати, розглянувши динаміку показників середньої врожайності, обчислених за методом ковзного десятиріччя. Як випливає з даних таблиці 1, середня врожайність зернових протягом розглянутого періоду зменшилась, що свідчить про зниження ефективності зерновиробництва на Миколаївщині. Крім того, хоча рентабельність зерновиробництва й залишається вищою за середню по сільському господарству, однак вона стрімко знижується і з 1995р. по 2004р. скоротилася у понад 6 разів.

Щоб дослідити причини погіршення стану зерновиробництва за останні 15 років, необхідно розглянути динаміку використання основних факторів розвитку даної галузі. Попередній аналіз показав, що до найактуальніших факторів, які впливають на ефективність функціонування та розвиток зернового господарства, належать: забезпеченість основними виробничими фондами (насамперед сільгосптехнікою); забезпеченість оборотними матеріально-технічними ресурсами; інвестиційний і ціновий фактори. Забезпеченість технікою об'єктивно характеризується показниками середнього навантаження площі земель в обробітку на одиницю техніки. Показники забезпеченості зернозбиральними комбайнами

(за даними статистики) відображено на рис. 2. Наведені дані свідчать про стрімке зниження технічної забезпеченості зернового господарства після 1990р., що негативно позначається на показниках навантаження земельної площі на одиницю техніки.



**Рис. 2. Середнє навантаження посівної площі зернових на 1 зернозбиральний комбайн по Миколаївській області та по Україні у 1950-2004 рр.**

Для оцінки технічної забезпеченості зерновиробництва регіону та України провідними складовими виробничого потенціалу доцільно використовувати міжнародні порівняння. Як випливає з даних статистики [2], на початок 1990-х років Україна досягла порівняно високого рівня технічного забезпечення зерновиробництва (зокрема, 8-е місце у світі за забезпеченістю комбайнами), що в поєднанні із сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами становило істотні передумови для утвердження суттєвого значення країни у світовому виробництві зерна. У 1990-х роках відносна позиція України значно погіршилася, її питомі показники забезпеченості комбайнами зменшилися і сьогодні є нижчими за середньосвітовий рівень. Для з'ясування місця зерновиробництва України у світових тенденціях нами проведено групування країн за показником 1992р. забезпеченості зернозбиральними комбайнами.

Таблиця 2

**Структура і сучасні тенденції технічного  
забезпечення зерновиробництва у світі**

Показники	I група		II група		III група	
	1992р.	2000р.	1992р.	2000р.	1992р.	2000р.
Кількість країн	7		6		9	
Забезпеченість зернозбиральними комбайнами, % до загальної	64	61,4	29,7	16,6	6,3	22

Дані табл. 2 показують, що у збиранні врожаю в 7 провідних аграрних країнах світу задіяно до 64% світового парку комбайнів; на ще 6 провідних країн припадає 16-29% парку комбайнів, а решта 6-22% комбайнів використовується 9-ма країнами III групи. Україна належить до II групи країн. Якщо тенденції до скорочення чисельності машинно-тракторного парку сільського господарства України збережуться, вона ризикує потрапити до числа країн-аутсайдерів розвитку АПК і втратити позиції на світовому аграрному ринку та своє значення в розвитку зернової природно-сировинно-продуктової вертикалі у світовому масштабі.

Динаміка забезпеченості зернового господарства оборотними матеріально-технічними ресурсами (далі – ОМТР) найбільш показово характеризується рівнем внесення міндобрив, від яких суттєво залежить збільшення врожайності культур.

Таблиця 3

**Забезпеченість зерновиробництва  
мінеральними та органічними добривами**

Добрива	Внесено під посіви	Роки				
		1990	1996	2000	2002	2003
Мінеральні	зернових (без кукурудзи)	95,0	9,0	5,0	17,0	16,0
	кукурудзи на зерно	209,0	6,0	3,0	11,0	12,0
Органічні	зернових (без кукурудзи)	8,7	1,3	0,2	0,3	0,2
	кукурудзи на зерно	6,4	0,8	0,0	0,1	0,3

Дані табл. 3 свідчать про стрімке погіршення забезпеченості зерновиробництва ОМТР, зниження показників якого є надзвичайно масштабним: від 6 разів по мінеральних добривах до 44 разів по

органічних. Міжнародні порівняння і групування країн за даними [2] про рівень внесення міндобрив також засвідчили погіршення відносних позицій України за рівнем забезпеченості міндобривами.

В інтенсифікації та сталому розвитку зерновиробництва надзвичайно важливу роль відіграє інвестиційний фактор. Питомі інвестиції в основний капітал галузі протягом 1991-2000 рр. знизились по Україні з 293 до 12 грн./га, що поставило під сумнів не лише розширене, а й просте відтворення основного капіталу, а отже, й подальший розвиток зерновиробництва. Вплив інвестиційного фактору на розвиток зерновиробництва реалізується опосередковано через фактор забезпеченості основними засобами. Тому для оцінки даного впливу співставлено динаміку індексів обсягу інвестицій в основний капітал та фактичної наявності зернозбиральних комбайнів. Коефіцієнт кореляції між цими показниками ( $r = 0,72$ ) можна розглядати як наближену кількісну оцінку впливу інвестиційного фактору розвитку зерновиробництва на динаміку фактору його забезпеченості основними засобами.

Ціновий диспаритет є одним з визначальних факторів погіршення фінансового стану зернових господарств у 1990-х рр. З його впливом тісно пов'язана динаміка купівельної спроможності зерновиробництва, вимірювання якої доцільно здійснювати методами, аналогічними до оцінки купівельної спроможності сільського господарства. Остання ґрунтується на показниках [5] паритетного індексу цін  $R_t^m = I_t^m / I_t^n$  та індексу сукупної купівельної спроможності галузі  $I_t^k = I_t^b \cdot R_t^m$ , де  $I_t^b$  — індекс виробництва сільгосппродукції,  $I_t^m$  — індекс цін на неї (рік  $t$  до базового),  $I_t^n$  — індекс цін на споживану в галузі промислову продукцію.

Використовуючи результати розрахунку вищенаведених показників та дані офіційної статистики індексів цін, нами оцінено середню купівельну спроможність зерна та сукупну купівельну спроможність зернового господарства. Динаміка обох показників показала тенденцію стрімкого зниження купівельної спроможності зернового господарства країни після 1990 р., що свідчить про поглиблення цінового диспаритету, який гальмує розвиток галузі.

Кількісно цей вплив можна оцінити методами регресійного аналізу. Насамперед, важливою є залежність використання інвестиційного

фактору від динаміки купівельної спроможності зернового господарства. У результаті оцінки регресійної моделі за допомогою статистичного програмного забезпечення одержано наступне рівняння:

$$INVI_t = 1,2088 \cdot KSI_t - 0,0053 \cdot T_t,$$

де  $KSI_t$  — індекс сукупної купівельної спроможності зернового господарства,  $INVI_t$  — індекс фактичних інвестицій в основний капітал у період  $t$ ,  $T_t$  — змінна часу. Оцінений коефіцієнт детермінації  $\bar{R}^2 = 92,2\%$  засвідчує високу пояснювальну здатність моделі. Коефіцієнт  $c_1 = 1,21$  є узагальненою оцінкою впливу цінового фактору на інвестиційний.

Аналогічним методом оцінено залежність забезпеченості ОМТР від динаміки купівельної спроможності зернового господарства. Розроблено наступну регресійну модель:

$$MDOBI_t = 1,437 \cdot KSI_t - 0,0046 \cdot T_t$$

де  $KSI_t$  — індекс сукупної купівельної спроможності зернового господарства,  $MDOBI_t$  — індекс обсягів внесення міндобрив. Оцінений коефіцієнт детермінації  $\bar{R}^2 = 89,8\%$  засвідчує значну пояснювальну здатність моделі. Коефіцієнт  $c_1 = 1,437$  і є узагальненою кількісною оцінкою впливу цінового фактору на фактор забезпеченості ОМТР.

**Висновки.** Ефективність зерновиробництва Миколаївщини протягом останнього десятиріччя знижується, що характеризується зменшенням середньої врожайності зернових та рентабельності зерновиробництва. Дане зниження пояснюється погіршенням матеріально-технічного забезпечення галузі, що відбувається в масштабах усієї країни. Міжнародні порівняння та групування країн свідчать, що на початок 1990-х років Україна досягла високого рівня матеріально-технічного забезпечення зерновиробництва, але протягом 1990-х відносна позиція України погіршилась, і сьогодні вона ризикує втратити своє значення в розвитку зернової природно-



сировинно-продуктової вертикалі у світовому масштабі.

Основними причинами негативних тенденцій після 1990р. є згортання інвестиційного процесу та прорахунки у ціноутворенні. Кількісна оцінка впливу інвестиційного фактору на динаміку забезпеченості основними засобами показала, що кореляція між відповідними індексами становить 72%. Оцінено вплив цінового диспаритету: за розрахунками, одиничне зниження сукупної купівельної спроможності призводило в середньому до зниження фактичних інвестицій в основний капітал зернового господарства на 1,21, а забезпеченості ОМТР — на 1,44 одиниці. Подолання цінового диспаритету становить величезний резерв фінансових ресурсів аграрних підприємств, який може бути використано для вкладень за пріоритетними напрямками розвитку зерновиробництва.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Економіка сільського господарства / В.П.Мертенс, В.І.Мацибора, Л.Ф.Жижко та ін.; За ред. В.П.Мертенса. — К.: Урожай, 1995. — 288с.
2. Кушнір І.В. Тенденції аграрного виробництва країн — основних виробників сільськогосподарської продукції // Економіка АПК. — 2003. — №4. — С. 124-128
3. Лобас М.Г. Розвиток зернового господарства України. — К., 1997.
4. Чмирь С.М., Шеїн І.В., Іванов Ф.А. Організаційні та технологічні аспекти росту виробництва зерна в складних кліматичних умовах Півдня України // Вісник аграрної науки Причорномор'я. Випуск 2, 2002.
5. Шморгун Л.Г. Зниження купівельної спроможності сільського господарства як наслідок диспаритету цін і спаду виробництва // Економіка АПК. — 2001. — №7. — С. 91-93